

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและผลการวิเคราะห์ข้อมูลคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ในบทนี้ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ล้วนมีประสบการณ์ความล้มเหลวจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นผลจากกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง มุ่งเน้นผลิตพืชเศรษฐกิจจำนวนมาก ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทั้งเงินทุน พันธุ์พืช เครื่องจักร สารเคมี และยาฆ่าแมลง ก่อให้เกิดการลงทุนที่สูง ผลผลิตไม่แน่นอน ราคาผลผลิตไม่สามารถควบคุมได้ ไม่มีอำนาจต่อรองในระบบกลไกการตลาด จนนำมาสู่ภาวะหนี้สินเรื้อรัง ส่งผลระบบผลิตและการบริโภคที่ไม่เหมาะสม นำมาซึ่งปัญหาอย่างรอบด้าน ทั้งปัญหาด้านสุขภาพกายสุขภาพจิต ปัญหาความแตกแยกของครอบครัว การเอาวัดเอาเปรียบกัน ความขัดแย้งในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมไร้สมดุล ประเพณีวัฒนธรรมเสื่อมถอย ดังคำกล่าวที่ว่า “ยิ่งทำยิ่งทุกข์ ยิ่งทำยิ่งจน ยิ่งวิ่งตามเงินยิ่งเป็นหนี้ ยิ่งอยากรวยยิ่งจน” หรือดังวลีที่ว่า “ทำนาปีเหลือแต่หนี้กับฟาง ทำนาปรังเหลือแต่ฟางกับหนี้”

เมื่อตั้งสติใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองนำหลักธรรมเข้ามาช่วย ใช้หลักอริยสัจ 4 ไคร่ครวญถึงเหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งหนี้ ทางออกจากทุกข์ และแนวทางการปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ พิจารณาสິงที่ตนมีสิ่งที่ตนเป็น มุ่งพึ่งตนเองก่อนเป็นลำดับแรกตามหลักอัตตาทิ อัตตานิ นาโถ (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน) ปรึกษาคณในครอบครัว ปรึกษาคณใกล้เคียง เลิกเชื่อคนอื่น หันมาเชื่อในพลังศักยภาพของตนเอง ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินตั้ง ไม่ทำใหญ่เกินตัว เมื่อคิดได้และได้คิดจึงปรับเปลี่ยนแนวคิดและแนวปฏิบัติ ด้วยการยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต นำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ คือ ความพึงพอใจ ขยันหมั่นเพียร อดทนทำงานอย่างเต็มที่และจริงจัง เดินสายกลาง ศึกษาหาแนวทางการทำงาน ติดตามข้อมูลข่าวสารเพื่อนำมาปรับใช้พัฒนาตนเอง พร้อมกับประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง เปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรในสวนไร่นาด้วยการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สร้างแหล่งน้ำ ที่ปลูกพืช ทางเดิน โรงเรือน ที่เลี้ยงสัตว์ เพื่อเอาตัวเองและครอบครัวให้รอดก่อนเป็นลำดับแรก จนค้นพบแนวปฏิบัติใหม่ในการทำการเกษตรทางเลือกที่

เรียกว่า “เกษตรพอเพียง” พร้อมกับเรียนรู้พัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยแนวคิด ทำทุกวันเรียนรู้ทุกวัน ตลอดชีวิต จนสามารถพัฒนาสู่การทำเกษตรรูปแบบใหม่ที่เรียกกันว่า “เกษตรประณีต” ซึ่งเป็นการทำการเกษตรแบบละเอียดลออ บริหารจัดการดิน พืช น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยหลัก 4 ออม คือ ออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์หลากหลายสายพันธุ์ และออมพืชหลากหลายชนิด สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ใช่สารเคมีทุกชนิด ทำงานบนฐานคิดที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเพื่อลดรายจ่ายในครอบครัว เหลือกินแจกเพื่อสร้างกัลยาณมิตร เหลือแจกขายเพื่อสร้างรายได้ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ ด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายให้ผลผลิตทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เพื่อสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิต สร้างความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาศัยการเกื้อกูลกันในระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิต สร้างภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว และสิ่งแวดล้อมกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านได้พิสูจน์แล้วว่า เกษตรประณีตสามารถนำพาเกษตรกรสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืน พร้อมยืนยันว่า “นี่คือการเดินตามรอยพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้ได้” จนนำมาซึ่งความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จากกระทรวงศึกษาธิการในรุ่นต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่อง มีผู้คนมาเรียนรู้ศึกษาดูงานไม่ขาดสาย ได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้ในด้านเกษตรกรรมเป็นประจำ

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นดังกล่าว มิได้จำกัดอยู่ในเฉพาะในกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้น แต่ด้วยความเมตตาอยากเห็นเกษตรกรคนอื่นพันทุกข์ จึงได้รวมตัวกันในนาม “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน” มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 เพื่อขยายแนวคิดการพึ่งพาตนเองสู่การพึ่งพากันเอง ซึ่งปัจจุบันมี 12 เครือข่าย โดยมีการประชุมสัจจรไปตามเครือข่าย ๆ ต่าง ๆ ร่วมกันทุกเดือน ทั้งนี้ แต่ละเครือข่าย ๆ จะมีศูนย์เรียนรู้เครือข่าย ๆ ละ 1 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่ 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ เพื่อถ่ายทอดแนวคิดและประสบการณ์ทั้งในการดำรงชีวิตและการทำการเกษตรสู่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไปผ่าน “หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน” (วปอ.ภาคประชาชน) โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบที่เครือข่าย ๆ พัฒนาขึ้นศูนย์เรียนรู้ละ 7-23 คน เป็นวิทยากรกระบวนการถ่ายทอดความรู้ร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบันหลักสูตรดังกล่าวแต่ละศูนย์เรียนรู้ได้พัฒนาต่อยอดให้สอดคล้องกับบริบทและองค์ความรู้ที่โดดเด่นของแต่ละเครือข่าย ๆ และมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น หลักสูตรหมอดิน หลักสูตรเกษตรอาสา หลักสูตรแก้จน หลักสูตรเกษตรประณีต หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรปลูกไม้ใช้หนี้ หลักสูตรโรงเรียนแก้จน เป็นต้น จากผลการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านได้รับการยอมรับเชิงประจักษ์จากสังคมกว้างว่า สามารถเป็นแบบอย่าง (model) ของแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ทั้งแก่เกษตรกรและผู้คนทั่วไป ในการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชากรเป้าหมาย คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 12 เครือข่าย ซึ่งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้บันทึกชีวประวัติและแนวคิดในหนังสือพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (CD-Rom) ในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น 3 เครือข่าย นครราชสีมา 2 เครือข่าย บุรีรัมย์ 4 เครือข่าย สุรินทร์ 2 เครือข่าย และอำนาจเจริญ 1 เครือข่าย กลุ่มเป้าหมายเป็นการเลือกแบบเจาะจงประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ มีการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 198 คน สนทนากลุ่มจำนวน 20 กลุ่ม ผู้เข้าร่วม 92 คน และประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วมรวม 151 คน รวมกลุ่มเป้าหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น 257 คน โดยไม่นับข้อซ้ำและไม่รวมคณะผู้วิจัย ทั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายบางคนจะถูกเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 ครั้ง หรือเข้าร่วมกิจกรรมในการวิจัยมากกว่า 1 กิจกรรม อีกทั้ง ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการบางคนเคยถูกสัมภาษณ์เชิงลึกและเคยเข้าร่วมสนทนากลุ่มมาก่อน อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง จะเป็นกลุ่มเป้าหมายคนละกลุ่มที่มาจากแต่ละเครือข่าย ๆ ไม่ซ้ำกัน ซึ่งในการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง คณะผู้วิจัยจะให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันตรวจสอบและพัฒนาคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียง และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหากที่ประชุมเห็นว่าประเด็นที่สอดคล้องหรือเข้ากันได้และสามารถบูรรวมกันได้ คณะผู้วิจัยจะให้ที่ประชุมระดมความคิด วิพากษ์วิจารณ์เพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน เช่นเดียวกันหากที่ประชุมเห็นว่าควรมีประเด็นเพิ่มเติม คณะผู้วิจัยก็ให้มีการระดมความคิดและวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปในที่ประชุม ซึ่งหากที่ประชุมเห็นว่า ควรมีการบูรรวมประเด็นหรือเพิ่มเติมก็สามารถทำได้ เมื่อที่ประชุมเห็นว่าประเด็นต่าง ๆ มีความถูกต้องครบถ้วนดีแล้ว คณะผู้วิจัยจะให้สมาชิกแต่ละคนให้ค่าคะแนนในแต่ละประเด็น โดยการติดสติ๊กเกอร์คนละ 3 ประเด็น/ตัวชี้วัดในแต่ละด้าน จากนั้นนับรวมคะแนนโดยให้สติ๊กเกอร์ 1 ชิ้น มีค่าเท่ากับ 1 คะแนน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีทั้งแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์หรือแนวคำถามที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามหรือข้อมูลปฐมภูมิด้วยทัศนัยแบบคนใน โดยใช้วิธีตรวจสอบแบบสะท้อนกลับสู่กลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นกลุ่มเดิมและกลุ่มใหม่ และการตรวจสอบแบบสามเส้า ทั้งจากจากแหล่งข้อมูลหรือจากฐานข้อมูล จากนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษาโครงการวิจัย และจากเอกสารวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี เพื่อตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือซึ่งกันและกัน จากนั้นนำข้อมูลมาจัดกลุ่ม วิเคราะห์สังเคราะห์ นำเสนอในรูปของตารางที่แสดงค่าคะแนน ค่าร้อยละ และเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ระยะเวลารวมทั้งสิ้น 12 เดือน ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

คุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 ประเด็น ดังนี้ ยึดหลักธรรม เข้าใจตนเอง พอเพียง เรียนรู้ สร้างทางเลือก ถ่ายทอดความรู้ และพยายาม คิดเป็นค่าร้อยละ 18.75, 18.49, 17.97, 16.67, 13.28, 10.15 และ 4.69 ตามลำดับ

ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน 7 องค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีดังนี้

1. ตัวชี้วัดทางสายกลาง มี 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย พอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดี น่าเชื่อถือ ไม่ยุ่งเกี่ยวการเมือง ยึดหลักธรรม เข้าใจตนเอง ช่วยเหลือคนอื่น ไม่เบียดเบียนคนอื่น สุขภาวะดี และครอบครัวอบอุ่น คิดเป็นค่าร้อยละ 40.21, 19.04, 9.62, 6.46, 5.70, 4.33, 3.92, 3.92, 3.50 และ 3.30 ตามลำดับ

2. ตัวชี้วัดตามคุณลักษณะความพอเพียง ซึ่งแบ่งออกตามคุณลักษณะความพอเพียง 3 ด้าน ดังนี้

2.1 ตัวชี้วัดความพอประมาณ มี 12 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย พอเพียง ประหยัด พยายาม ทำจากเล็กไปหาใหญ่ พึ่งตนเอง เลิกอบายมุข ไม่สร้างหนี้ ไม่ตามกระแส ช่วยเหลือคนอื่น ไม่เบียดเบียนคนอื่น พัฒนาสังคม และทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย คิดเป็นค่าร้อยละ 32.64, 17.65, 14.71, 7.46, 7.17, 4.81, 4.59, 3.95, 2.65, 1.79, 1.43 และ 1.15 ตามลำดับ

2.2 ตัวชี้วัดความมีเหตุผล มี 13 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ทำเกษตรผสมผสาน วางแผนการทำงาน มีเหตุผล รับฟังความคิดเห็น มีคนมาศึกษาดูงาน ยึดหลักธรรม ถ่ายทอดความรู้ ใช้แรงงานในชุมชน ครอบครัวอบอุ่น ไม่สร้างหนี้ ศรัทธาในอาชีพ ทำจากเล็กไปหาใหญ่ และเลิกอบายมุข คิดเป็นค่าร้อยละ 22.52, 16.22, 11.18, 9.98, 7.73, 6.76, 5.33, 4.28, 3.83, 3.53, 3.38, 2.93 และ 2.33 ตามลำดับ

2.3 ตัวชี้วัดการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มี 15 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย เป็นแบบอย่างที่ดี มีเหตุผล พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ถ่ายทอดความรู้ สร้างรายได้ ประหยัด ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ทำเกษตรผสมผสาน มีผู้สืบทอดอาชีพ มีที่ดินทำกินของตนเอง เหลือกิน-แจก-แลก-ขาย ช่วยเหลือคนอื่น ลดรายจ่าย ยึดหลักธรรม และสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม คิดเป็นค่าร้อยละ 19.21, 11.29, 10.88, 10.54, 7.85, 6.47, 6.20, 5.65, 5.37, 4.75, 4.41, 2.55, 1.93, 1.52 และ 1.38 ตามลำดับ

3. ตัวชี้วัดตามเงื่อนไข ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 เงื่อนไข ดังนี้

3.1 ตัวชี้วัดเงื่อนไขความรู้ มี 7 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ พยายาม มีเหตุผล วางแผนการทำงาน ยึดหลักธรรม และพัฒนาสังคม คิดเป็นค่าร้อยละ 38.15, 25.31, 11.43, 11.15, 4.28, 5.54 และ 4.14 ตามลำดับ

3.2 ตัวชี้วัดเงื่อนไขคุณธรรม มี 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ยึดหลักธรรม ช่วยเหลือคนอื่น ตรงต่อเวลา พยายาม เป็นแบบอย่างที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส เลิกอบายมุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และรักษาประเพณี คิดเป็นค่าร้อยละ 55.35, 8.94, 8.42, 6.29, 6.16, 4.67, 3.69, 3.63 และ 2.85 ตามลำดับ

4. ตัวชี้วัดความสมดุลมั่นคงยั่งยืน มี 11 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลูกไม้ยืนต้น สิ่งแวดล้อมดี พอเพียง สุขภาวะดี ยึดหลักธรรม ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ศรัทธาในอาชีพ ช่วยเหลือคนอื่น พึ่งตนเอง ทำเกษตรผสมผสาน และเรียนรู้ คิดเป็นค่าร้อยละ 21.92, 12.03, 11.20, 9.97, 9.90, 8.25, 8.04, 6.32, 4.33, 4.33 และ 3.71 ตามลำดับ

เมื่อนำตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 7 องค์กรประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเรียงลำดับตามค่าคะแนน จะมีตัวชี้วัดทั้งหมด 40 ตัวชี้วัด ซึ่งเรียงลำดับตามความสำคัญได้ ดังนี้ ยึดหลักธรรม พอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดี เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ มีเหตุผล พยายาม ทำเกษตร

ผสมผสาน ช่วยเหลือคนอื่น ประหยัด ปลูกไม้ยืนต้น วางแผนการทำงาน ทำจากเล็กไปหาใหญ่ สุขภาวะดี สิ่งแวดล้อมดี ฟังตนเอง ศรัทธาในอาชีพ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เลิกอบายมุข น่าเชื่อถือ ไม่เบียดเบียนคนอื่น รับฟังความคิดเห็น ตรงต่อเวลา สร้างรายได้ ไม่สร้างหนี้ ทำบัญชี รายรับ-รายจ่าย มีคนมาศึกษาดูงาน ครอบครัวยุบอุ่น ไม่ยุ่งเกี่ยวการเมือง พัฒนาสังคม มีผู้สืบทอด อาชีพ ยิ้มแย้มแจ่มใส มีที่ดินทำกินของตนเอง เหลือกิน-แจก-แลก-ขาย เข้าใจตนเอง ใช้แรงงานในชุมชน ไม่ตามกระแส รักษาประเพณี ลดรายจ่าย และสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม คิดเป็นค่าร้อยละ 12.65, 11.96, 6.47, 5.95, 5.82, 4.69, 4.62, 4.43, 3.59, 3.38, 3.17, 2.75, 2.62, 1.95, 1.74, 1.62, 1.61, 1.57, 1.54, 1.39, 1.37, 1.32, 1.29, 1.13, 1.10, 1.05, 1.02, 0.98, 0.93, 0.79, 0.78, 0.72, 0.69, 0.64, 0.63, 0.57, 0.55, 0.44, 0.28 และ 0.20 ตามลำดับ

ซึ่งมีตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ปรากฏอยู่ในแต่ละองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ ปรากฏอยู่ 6 องค์ประกอบ 1 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 5 องค์ประกอบ 1 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบ 9 ตัวชี้วัด ปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบ 10 ตัวชี้วัด และปรากฏอยู่ 1 องค์ประกอบ 19 ตัวชี้วัด

อภิปรายผล

ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ล้วนมีประสบการณ์ความล้มเหลวจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่ยิ่งทำยิ่งเป็นหนี้ ชีวิตมีแต่ความทุกข์ยาก ต้องพึ่งพาคนอื่นตลอดเวลา เมื่อตั้งสติใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง จนเกิดแนวปฏิบัติใหม่ด้วยการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ทั้งในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในที่ดินทำกินของตนเอง มุ่งฟังตนเองก่อนเป็นอันดับแรก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และคณะ (2554) งานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และ แสงอรุณ สุนทรีย์ (2552) และงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ (2550) จากนั้นรวมกลุ่มกันในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อฟังพากันเอง อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สอดคล้องกับข้อเสนอของ พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2550) ที่เสนอว่า เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานเน้นการพึ่งตนเองในระดับบุคคลและระดับครอบครัว ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเน้นการพึ่งพากันเองในระดับกลุ่มและระดับเครือข่าย ซึ่งการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของปราชญ์ชาวบ้านนั้น ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านทางปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้านทางเทคนิค และภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ ดังที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้เสนอไว้

จนเกิดแนวปฏิบัติใหม่ที่ปราชญ์ชาวบ้านเรียกว่า เกษตรพอเพียง ซึ่งเป็นการดำรงชีวิตและการทำเกษตรเพื่อความพออยู่พอกิน จากนั้นเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ด้วยการลองผิดลองถูก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ (2548), นุยริ (Nyiri, 1988), จาร์วิส (Jarvis, 1993), ประเวศ วะสี (2534), อรรถพล อุสายพันธ์ (2548) และ ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ (2548) ที่มองว่า ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านนั้น เกิดขึ้นจากการเรียนรู้สิ่งรอบตัว การลองผิดลองถูก และประสบการณ์ชีวิต จนสามารถพัฒนาสู่การทำเกษตรกรรมทางเลือกที่เรียกว่า เกษตรประณีต ซึ่งเป็นการบริหารจัดการ

พื้นที่ให้ค้ำค่าที่สุด ด้วยการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2555) งานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และ ธีระศักดิ์ ละม่อม (2554) รวมถึงงานวิจัยของ สุวินัย เกิดทับทิม และคณะ (2553) สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังที่ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2548ค) ได้เสนอไว้ว่า องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านนั้น มีการขัดเกลาอย่างต่อเนื่อง จนเข้ากันได้กับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างร่วมสมัย เพราะเป็นการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตามแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ดังที่ งามพิศ สัตย์สงวน (2535), สมศรี ศิริขวัญชัย (2541) และ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2544) ที่ได้เสนอเอาไว้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งในการปรับตัวเพื่อเอาชีวิตรอดของมนุษย์ จนก่อเกิดวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่แตกต่างหลายตามสภาพนิเวศวิทยาของแต่ละพื้นที่

คุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 ประเด็น ดังนี้ ยึดหลักธรรม เข้าใจตนเอง พอเพียง เรียนรู้ สร้างทางเลือก ถ่ายทอดความรู้ และพยายาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวินัย เกิดทับทิม และคณะ (2553) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่ทำการเกษตรของตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้ทัศนศึกษาดูงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และ แสงอรุณ สุนทรีย์ (2552) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเอาชนะแรงกดดันจากระบบทุนนิยมเสรีได้ เพราะการมองอย่างเข้าใจตนเอง รู้จักทุนทรัพยากรและพลังศักยภาพของตัวเอง ยึดความพอเพียง ใช้การเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความพยายาม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2550ค) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะในการสร้างทางเลือก และยึดหลักศาสนาธรรม ซึ่งความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ นั้น เพราะคุณลักษณะดังกล่าวล้วนเป็นลักษณะอันโดดเด่นในการนำไปสู่ความสำเร็จทั้งสิ้น ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แก่คนในสังคมวงกว้าง

ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 7 องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 40 ตัวชี้วัด ดังนี้ ยึดหลักธรรม พอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดี เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ มีเหตุผล พยายาม ทำเกษตรผสมผสาน ช่วยเหลือคนอื่น ประหยัด ปลูกไม้ยืนต้น วางแผนการทำงาน ทำจากเล็กไปหาใหญ่ สุขภาวะดี สิ่งแวดล้อมดี พึ่งตนเอง ศรีทธาในอาชีพ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เลิกอบายมุข น่าเชื่อถือ ไม่เบียดเบียนคนอื่น รับฟังความคิดเห็น ตรงต่อเวลา สร้างรายได้ ไม่สร้างหนี้ ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย มีคนมาศึกษาดูงาน ครอบครัวยุบอุ่น ไม่ยุ่งเกี่ยวการเมือง พัฒนาสังคม มีผู้สืบทอดอาชีพ ยิ้มแย้มแจ่มใส มีที่ดินทำกินของตนเอง เหลือกิน-แจก-แลก-ขาย เข้าใจตนเอง ใช้แรงงานในชุมชน ไม่ตามกระแส รักษาประเพณี ลดรายจ่าย และสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม ซึ่งเป็นการสร้างตัวชี้วัดในเชิงคุณภาพ ตามข้อเสนอของ สำนักงานวิจัยและพัฒนาระบบงานบุคคล สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (2552) ที่มองว่า ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ เป็นตัวชี้วัดอิงกับค่าเป้าหมายที่มีลักษณะพรรณนา ทำหน้าที่เป็นเกณฑ์หรือกรอบกำกับการใช้วิจารณ์ญาณของผู้ประเมิน สอดคล้องกับข้อเสนอของ สายสมร ศักดิ์คำดวง (2551) และ บุญใจ ศรีสถิตนรากร (2543) ที่มองว่า ตัวชี้วัดเป็นตัวบ่งชี้หรือตัวบ่งชี้ในลักษณะการประมาณที่ประกอบด้วยตัวแปรหลาย ๆ ตัว บ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะกว้าง ๆ ของสภาพการณ์ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา โดยพัฒนาขึ้นเพื่อการนำไปใช้ ดังที่คณะของ จอห์นสโตน (Johnstone, 1981) ที่เสนอไว้ว่า ด้วยการคัดเลือกตัวแปรที่

เหมาะสมนำมาใช้กำหนดตัวชี้วัด และการนำตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันมารวมกันเพื่อลดจำนวนตัวแปรลง ด้วยวิธีการแบบวิเคราะห์ ดังข้อเสนอของ ธนัช กนกเทศ (2549) ที่เสนอไว้ว่า วิธีนี้ครอบคลุมข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม พฤติกรรม และกระบวนการด้านตัวชี้วัดทางสังคม

ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2557ก) ที่วิจัยแนวทางการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียนของเกษตรกร ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ พัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง เน้นเศรษฐกิจพอเพียง พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้หน้าอยู่ งานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2557ข) ที่วิจัยตัวชี้วัดการสร้างความปลอดภัยทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ มีไม้ยืนต้นหลายชนิด มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน วางแผนบริหารจัดการ สร้างอากาศบริสุทธิ์ มีรายได้รวมถึง งานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ, พรทวิ พลเวียงพล และ พิมพ์ชนก วัตทอง (2557) ที่วิจัยตัวชี้วัดการมีสุขภาวะที่ดีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ครอบครัวอบอุ่น สุขภาพแข็งแรง มีความพอเพียง สิ่งแวดล้อมดี วางแผนการทำงาน ทำเกษตรผสมผสาน ทำบัญชีครัวเรือน ศรีทธาในอาชีพ ปลูกไม้ยืนต้น มีที่ดินทำกิน มีผู้สืบทอดอาชีพ เรียนรู้ศึกษาดูงาน เลิกอบายมุข ไม่มีหนี้สิน อารมณ์ดี เป็นแบบอย่างที่ดี ถ่ายทอดความรู้ งานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2556ก) ที่วิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จต้นแบบเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ไม่สร้างหนี้ ครอบครัวอบอุ่น ทำเกษตรผสมผสาน พึ่งตนเองและพึ่งพากัน เป็นแบบอย่างที่ดี มีความพอเพียง วางแผนการใช้พื้นที่ มีที่ดินทำกินของตนเอง มีลูกหลานสืบทอด อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมดี เรียนรู้ศึกษาดูงาน แบ่งปันความรู้ มีคุณธรรม ทำบัญชีครัวเรือน สุขภาพแข็งแรง มีอาหารพอกิน-แจก-แลกเปลี่ยน-ขาย เลิกอบายมุข ศรีทธาในอาชีพ และงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2556ข) ที่วิจัยตัวชี้วัดการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงของธุรกิจชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์ ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ประหยัดอดออม มีเหตุผล สร้างรายได้ สืบสานประเพณี เรียนรู้ ทำบัญชีครัวเรือน เป็นแบบอย่างที่ดี ครอบครัวอบอุ่น สุขภาพแข็งแรง ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมดี ศึกษาดูงาน และถือศีล

อีกทั้ง ยังสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2556ค) ที่วิจัยตัวชี้วัดระดับการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในโครงการพระราชดำริลุ่มน้ำห้วยทอน ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ทำบัญชีครัวเรือน ประหยัด อดรายจ่าย มีเหตุผล สร้างรายได้ ไม่สร้างหนี้ พอเพียง ยึดหลักธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม ทำเกษตรผสมผสาน หาความรู้ ถือศีล ช่วยเหลือผู้อื่น ไม่รบกวนผู้อื่น ละเว้นอบายมุข ถ่ายทอดความรู้ สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2555) ที่วิจัยรูปแบบเกษตรกรประณีตของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ เหลือกินแจก เหลือแจกขาย อดรายจ่าย สร้างรายรับ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2554ก) ที่วิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรกรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ อดรายจ่าย ทำเกษตรผสมผสาน ไม่สร้างหนี้

ไม่เบียดเบียน ยึดหลักธรรม ทำจากน้อยไปหามาก ฟังตนเอง รับฟังความคิดคนอื่น วางแผนการทำงาน เรียนรู้ ครอบครัวยุบย่น ปลูกไม้ผลไม่ยืนต้น ร่างกายแข็งแรง มีลูกหลานสืบทอด ทำบัญชีครอบครัว เลิกอบายมุข รักษาสืบทอดประเพณี สิ่งแวดล้อมดี สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และ ธีระศักดิ์ ละม่อม (2554) ที่วิจัยพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ เน้นเกษตรพอเพียง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฟังตนเอง ช่วยเหลือกัน เหลือกิน-แจก-ขาย ออมสิ่งแวดล้อม สร้างระบบนิเวศวิทยาที่ดี สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ (2553) ที่วิจัยตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคนเมืองหนองคาย ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ ประหยัดอดออม ดูแลรักษาสุขภาพ ไม่ยุ่งเกี่ยวอบายมุข สร้างรายได้เสริม ไม่สร้างหนี้สิน ทำเกษตรพอเพียง ทำตัวเป็นกลาง ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ถือธรรมะ ฟังพาตนเอง สร้างความอบอุ่นในครอบครัว เรียนรู้ตลอดเวลา มีเหตุผล ไม่สร้างความเดือดร้อนให้คนอื่น ไร่ เรืองแจ่มใส เชื่อมมั่นในสิ่งที่ทำ รักษาสิ่งแวดล้อม สอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ สุธาวลัย เสถียรไทย และคณะ (2551) ที่วิจัยตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัดในมิติสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ พอมีพอกิน ไม่มีหนี้สิน สิ่งแวดล้อมที่ดี และสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับงานวิจัยของ อภิลิทธิ์ อารงวรารังกูร และคณะ (2543) ที่ได้วิจัยพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย ซึ่งมีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ ดังนี้ มีที่ดินทำกินอย่างพอเพียง มีอาหารกินพอเพียง มีร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดี ครอบครัวยุบย่น สิ่งแวดล้อมดี ไม่สร้างความเดือดร้อน ไม่มีหนี้สิน มีความภาคภูมิใจ เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่น เข้าถึงธรรมะ และช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น

รวมถึง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปวีณา ลีตระกูล (2554) ที่ได้วิจัยการพึ่งพาตนเองของชุมชนกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน ประกอบด้วย การหาความรู้เพิ่มเติม ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ช่วยเหลือตัวเอง ประหยัด ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถ่ายทอดความรู้ จัดกิจกรรมทัศนศึกษาดูงาน ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวินัย เกิดทับทิม และคณะ (2553) ที่ได้วิจัยพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า เป็นการทำการเกษตรโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย มีความเจริญทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ สามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างสมดุลและยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และ แสงอรุณ สุนทรีย์ (2552) ที่ได้วิจัยรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์บ้านด้านเกษตรกรรม พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิธีคิดอย่างมีเหตุผล เรียนรู้จากการลงมือทำและปฏิบัติจริง เลิกอบายมุข มีความพยายาม ฟังตนเอง ไม่สร้างหนี้ ครอบครัวยุบย่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทนงศักดิ์ วันชัย (2552) ที่ได้วิจัยการดำเนินชีวิตของเกษตรกรตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ประหยัดและการออม เรียนรู้ สร้างความอบอุ่นให้ครอบครัว อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยเหลือเพื่อนบ้าน วางแผนในการประกอบอาชีพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธวัชชัย เฟ็งพินิจ (2550ค) ที่ได้วิจัยคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีคุณลักษณะที่สำคัญ ล้มแล้วลุก คิดแตกต่าง สร้างทางเลือก ยึดหลักศาสนาธรรม ปฏิบัติเพื่อพัฒนา กล้านำเสนอ

ศรัทธาเศรษฐกิจพอเพียง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิตย์ ทัศนียม และคณะ (2545) ที่ได้วิจัยมิติ สุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน พบว่า มิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน คือ ไม่เครียด ไม่มีหนี้ รู้จักพอ ได้ช่วยเหลือผู้อื่น มีครอบครัวอบอุ่น สิ่งแวดล้อมดี ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มสุรา ซึ่งเป็นผลพวงจากการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง

ความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ของผลการวิจัยที่ค้นพบในครั้งนี้ กับผลการวิจัยหลายชิ้น ดังกล่าว เนื่องจากว่ากลุ่มเป้าหมายล้วนมีพื้นฐานวิถีชีวิตมาจากสังคมเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลักษณะ ของสังคมแบบเปิด (open society) ที่มีการเชื่อมโยงปฏิสัมพันธ์ (interactive) กับสังคมภายนอก ตลอดเวลา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของกลุ่มเป้าหมายล้วนเชื่อมโยงกับ กระแสภายนอก โดยเฉพาะกระแสด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการสร้างคุณลักษณะของปราชญ์ ด้านเศรษฐกิจพอเพียง และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้ง งานวิจัยหลายชิ้น ต่างมีกลุ่มเป้าหมาย คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งชีวิต วิถีคิด โลกทัศน์ ล้วนเชื่อมโยงกันทุกส่วน ทำให้ผลการวิจัยที่ได้มีความสอดคล้องหรือเข้ากันได้ นอกจากนี้ ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงยังมีหลักคิดและหลักปฏิบัติที่เป็นสากล (universe) สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับทุก สาขาอาชีพหรือทุกบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตามที่ แกมทอง อินทร์ตัน (2551) ได้เสนอเอาไว้ ดังนั้น เมื่อใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบหลักในการวิจัย ผลที่ได้จึงมักที่จะมีความ เชื่อมโยงอย่างเป็นสากลเช่นเดียวกัน อีกทั้ง การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยที่ได้จึงมีลักษณะแบบกว้าง ๆ ซึ่งคำหรือวลีที่ได้จึงมีลักษณะที่เกี่ยวพันเชื่อมโยงกันหรือเข้า กันได้อยู่เสมอ

หากพิจารณาคคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตารางที่ 4.1) และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตารางที่ 4.18) จะเห็นความโดดเด่นอย่างชัดเจนว่า “ยึดหลักธรรม” เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในทั้งสองประเด็น ดังนั้น การพัฒนาคนตาม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องให้ความสำคัญในการ “ยึดหลักธรรม” ให้มากที่สุด เพราะ หลักธรรมจะสร้างคุณลักษณะที่ดีและตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ชัดเจน นอกจากนี้ ยังมีประเด็น ที่เชื่อมโยงกันอีก คือ พอเพียง เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ พยายาม ซึ่งเป็นชี้ชัดว่าคุณลักษณะเหล่านี้ล้วน นำไปสู่ความเป็นปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น หากสามารถสร้างคุณลักษณะที่ดีให้ เกิดขึ้นได้ ย่อมนำไปสู่การดำรงตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบุคคลได้เป็นอย่างดี

อีกทั้ง ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตารางที่ 4.19) จะพบว่า มีตัวชี้วัดที่ปรากฏมากที่สุดอยู่ 6 องค์ประกอบ 1 ตัวชี้วัด คือ ยึดหลักธรรม โดยปรากฏอยู่ในองค์ประกอบ ทางสายกลาง ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม และสมดุลมั่นคงยั่งยืน นั้น หมายความว่า ตัวชี้วัดนี้เป็นตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ได้ชัดเจนมากที่สุด ดังนั้น ในการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรเน้นที่การยึด หลักธรรมของบุคคลให้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม ตัวชี้วัดดังกล่าวไม่ได้ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในองค์ประกอบ ความพอประมาณ ทั้งนี้เพราะว่า กลุ่มเป้าหมายมองว่า ความพอประมาณ เป็นความพอดีที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่ง

จะแสดงออกชัดเจนจากการกระทำ ในขณะที่ ยึดหลักธรรม เป็นเรื่องของจิตใจเป็นเรื่องภายในตัวของบุคคล จึงทำให้ไม่ปรากฏตัวชีวิตในองค์ประกอบดังกล่าว

นอกจากนี้ ยังมีตัวชีวิตที่ปรากฏอยู่เพียง 1 องค์ประกอบ จำนวน 19 ตัวชีวิต โดยแยกในแต่ละองค์ประกอบได้ ดังนี้ ทางสายกลาง 3 ตัวชีวิต คือ นำเชือถือ ไม่ยุ่งเกี่ยวการเมือง และเข้าใจตนเอง ความพอประมาณ 1 ตัวชีวิต คือ ไม่ตามกระแส ความมีเหตุผล 3 ตัวชีวิต คือ ระวังความคิดเห็น มีคนมาศึกษาดูงาน และใช้แรงงานในชุมชน การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี 7 ตัวชีวิต คือ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง สร้างรายได้ มีผู้สืบทอดอาชีพ มีที่ดินทำกินของตนเอง เหลือกิน-แจก-แลก-ขาย ลดรายจ่าย และสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม เงื่อนไขคุณธรรม 3 ตัวชีวิต คือ ตรงต่อเวลา ยิ้มแย้มแจ่มใส และรักษาประเพณี สมดุลมั่นคงยั่งยืน 2 ตัวชีวิต คือ ปลูกไม้ยืน และสิ่งแวดล้อมดี ทั้งนี้ ตัวชีวิตดังกล่าวเป็นตัวชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงในองค์ประกอบนั้น ๆ ได้อย่างโดดเด่นที่สุด ซึ่งสามารถที่จะนำไปใช้เป็นตัวชีวิตหรือเกณฑ์ประเมินได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ยังมีตัวชีวิตในองค์ประกอบเงื่อนไขความรู้ที่มีอยู่ 7 ตัวชีวิต ประกอบด้วย เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ พยายาม มีเหตุผล วางแผนการทำงาน ยึดหลักธรรม และพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นตัวชีวิตในองค์ประกอบเดียวที่ไปปรากฏอยู่ในองค์ประกอบอื่น ๆ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่า 1 องค์ประกอบ นั่นเป็นเพราะว่า กลุ่มเป้าหมายมองว่า เงื่อนไขความรู้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นทั้งวิธีคิดและวิธีปฏิบัติในการเป็นปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ตัวชีวิตในองค์ประกอบดังกล่าวเชื่อมโยงอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่า 1 องค์ประกอบ ดังนั้น การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรให้ความสำคัญต่อเงื่อนไขความรู้ เพราะเป็นองค์ประกอบที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่องค์ประกอบอื่น ๆ ของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างน้อย 1 องค์ประกอบเสมอ

อนึ่ง ยังตัวชีวิตที่ปรากฏอยู่ระหว่าง 2-5 องค์ประกอบอีก 20 ตัวชีวิต ดังนี้ ปรากฏอยู่ 5 องค์ประกอบ 1 ตัวชีวิต คือ ช่วยเหลือคนอื่น โดยปรากฏอยู่ในองค์ประกอบ ทางสายกลาง ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขคุณธรรม และสมดุลมั่นคงยั่งยืน ยกเว้นในองค์ประกอบ ความมีเหตุผล และเงื่อนไขความรู้ ปรากฏอยู่ 3 องค์ประกอบ 9 ตัวชีวิต คือ พอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดี ถ่ายทอดความรู้ มีเหตุผล พยายาม ทำเกษตรผสมผสาน ทำจากเล็กไปหาใหญ่ เลิกอบายมุข และไม่เบียดเบียนคนอื่น และปรากฏอยู่ 2 องค์ประกอบ 10 ตัวชีวิต คือ เรียนรู้ ประหยัด วางแผนการทำงาน สุขภาวะดี ฟังตนเอง ศรัทธาในอาชีพ ไม่สร้างหนี้ ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ครอบครัวยุบอุ่น และพัฒนาสังคม นั้นหมายความว่า ยังมีตัวชีวิตอีกจำนวนหนึ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีลักษณะเชิงบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ดังนั้น การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงจำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการในทุกด้านไปพร้อมกัน

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน เป็นเพราะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปใช้ทั้งในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ จนแสดงออกมาในด้านคุณลักษณะและสะท้อนเป็นตัวชีวิตปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือสังเกตและสัมผัสได้

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำเสนอไปทั้งจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลภาคสนามนั้น คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานภาครัฐระดับกระทรวง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และ สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการ สนับสนุนและช่วยเหลือในการจัดการความรู้แก่ศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือในด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้สามารถนำไปถ่ายทอดสู่เกษตรกร เป้าหมายที่เข้าร่วมอบรมในศูนย์เรียนรู้ของแต่ละเครือข่าย ฯ โดยให้แต่ละศูนย์เรียนรู้ของเครือข่าย ฯ พัฒนาสู่ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการสื่อสารแนวราบดังกล่าว จะทำให้เกษตรกรที่เข้าร่วม อบรมในศูนย์เรียนรู้ สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเข้าใจและสามารถนำไป ปฏิบัติได้

1.2 ควรจัดทำเอกสารหรือคู่มือคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและ ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือฉบับประชาชนหรือฉบับการ์ตูนที่สามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจได้ง่าย ซึ่งจะ ทำให้เข้าถึงกลุ่มเกษตรกรและบุคคลทั่วไปได้มากขึ้น เพื่อให้เกิดการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมวงกว้าง

1.3 หน่วยงานในระดับกรมหรือระดับกระทรวงหรือในระดับประเทศ ควรนำตัวชี้วัด ปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียง เหนือไปวางแผนยุทธศาสตร์ เพื่อกำหนดแนวทางในระดับนโยบายสู่การนำไปปฏิบัติของหน่วยงาน ระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็น รูปธรรม

1.4 เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรนำเอาผลการวิจัย คุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียงและตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เป็นส่วนหนึ่งในการอบรมเกษตรกรเป้าหมายในหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน (วปอ.ภาคประชาชน) หรือหลักสูตรอื่น ๆ ที่แต่ละศูนย์ เรียนรู้สร้างขึ้น เพื่อสอดแทรกลงไปในเรื่องหาเพราะคุณลักษณะของปราชญ์ด้านเศรษฐกิจพอเพียง และตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นจุดแข็งของเครือข่าย ฯ เป็นสิ่งที่ผู้เข้ารับการ อบรมสามารถสัมผัสได้ อันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการนำไปใช้มากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเชิงประเมินผล (evaluation research) ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบ ด้านเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างตัวชี้วัดที่สามารถนำไปใช้ในพัฒนาหรือประเมินผลการนำหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของบุคคลทั่วไปในสังคมทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณได้อย่างมี ประสิทธิภาพมากที่สุด

2.2 ควรมีการวิจัยและพัฒนา (R&D) ตัวชี้วัดปราชญ์ต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะสหวิทยาการ (interdisciplinary) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (mix method) ทั้งในเชิง

ปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้สำหรับการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของผู้คนในสังคมวงกว้างได้

2.3 ควรมีการวิจัยและพัฒนา (R&D) หลักสูตรเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะในศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ศูนย์เรียนรู้และสถาบันการศึกษาสามารถนำหลักสูตรดังกล่าวไปใช้เพื่อการพัฒนาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งความพอเพียง สามารถดำรงตนอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุลมั่นคงยั่งยืน